

Тема 2. Роль інформації у функціонуванні соціальних систем.

Зважаючи на те, що феномен інформації розглядається в сучасному суспільствознавчому та філософському дискурсі переважно в контексті функціонування соціосистемних об'єктів різного рівня складності, доречним здається дослідити роль інформації в них.

Найбільш ґрунтовно концепція системності, як загальної властивості світу, розроблена в рамках загальної теорії систем, яка виникла у середині ХХ століття. Л. Берталанфі визначив систему, як комплекс елементів, що знаходяться у взаємодії. Таке визначення за А. Холлом та Р. Фейджіном, не охоплює всіх систем. Вони змінили поняття «взаємодії» на поняття «відношення» та визначили систему, як «множинність об'єктів разом з відносинами між об'єктами та їхніми атрибутами» [347, 18]. На думку У. Росс Ешбі визначення системи міститься в виділенні частки з цілого. Тому він підкреслював, що система – це множинність змінних [280, 155].

Для того, щоб дані принципи могли бути реалізовані на рівні соціальних систем, необхідно ввести до них додаткові ознаки, які дозволяють не тільки виявити специфіку соціального, але й сформулювати критерії виділення соціальних систем із соціального взагалі.

Одна з основних якісних ознак соціальної системи – це здатність ставити та досягати цілі. Саме здатність до цілепокладання відрізняє соціальні системи від механічних і біологічних систем. Соціальні системи, з одного боку, самостійно визначають мету свого функціонування, з іншого ж, в силу своєї відкритості, відчувають вплив на процес цілепокладання з боку зовнішнього середовища. Таким чином, соціальна система є самодетермінованою і зовнішньодетермінованою одночасно.

Для соціальної системи, згідно з І. Туровим, характерною є наявність п'яти основних параметрів: саморегуляція, відкритість, інформаційність, детермінованість, ієрархічність. Він доводить, що ці параметри властиві суспільству, тому останнє може бути розглянуте як соціальна система [280, 156].

Таким чином, суспільство – це соціальна система, яка характеризується наявністю взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів, що функціонують заради досягнення спільної мети, що визначається самою системою, але може зазнавати впливу зовнішнього середовища. Особливістю суспільства як соціальної системи є його відкритість, тобто здатність до взаємодії із зовнішнім середовищем, і разом з тим здатність до збереження власної ідентичності, завдяки детермінованості кожного наступного стану системи її попереднім станом.

Однією з найважливіших характеристик соціальної системи є її цілісність. Цілісність загалом може бути визначена як внутрішня єдність об'єкту, його віддиференційованість від оточуючого середовища. Дослідження цілісності як характеристики суспільства є надзвичайно важливим, зглядаючись на те, що саме ця властивість дозволяє диференціювати соціальні об'єкти на системні і несистемні, здійснювати аналіз особливої статико-динамічної природи соціальних систем, розглядати

багатовимірність феноменів соціального світу. Вивчення проблеми цілісності систем, зокрема соціальних, здійснювалося у роботах В. Афанасьєва, В. Садовського, І. Блауберга, Е. Юдіна та ін. Цілісність є, в певному сенсі, виразом ступеню впорядкованості системи, ефективності поєднання її елементів, а отже «надійності» структури. Зокрема, В. Афанасьєв зазначає, що: «В цілісній системі, особливо системі соціального порядку, зв'язок між компонентами настільки щільний і органічний, що зміна одних з них, тим більш суттєвих, з необхідністю викликає ту чи іншу зміну в других, а нерідко і системи в цілому... Цілісна система – це така система, в якій внутрішні зв'язки частин між собою є переважаючими по відношенню до руху цих частин і до зовнішнього впливу на них» [8, 25–26].

Цілісність, як характеристика соціальної системи, може бути визначена як наявність внутрішніх зв'язків компонентів системи, щільність яких перевищує силу та суттєвість зовнішніх зв'язків.

Це визначення описує специфіку цілісності соціальної системи, що аналізується як статичний феномен, проте соціальні системи є такими, що постійно розвиваються. Чи можна розглядати соціальну систему на різних етапах розвитку, як одну й ту ж саму систему? Якщо цілісність розглядається як міра впорядкованості системи, ефективності її структури, то що є базисною підставою, яка забезпечує збереження «душі» системи, чи кожен новий етап системного розвитку – це нове народження системи?

У цьому сенсі важливі думки висловлює Л. Петрушенко, який розглядає структуру соціальної системи на певному етапі її розвитку (тобто структуру системи, що перебуває у стані рівноваги) як певний статичний фрагмент динамічного феномену, який він називає організацією системи. «Під організацією системи розуміється спосіб зв'язку елементів системи, що змінюється в загальному випадку у часі, причому лише стадійно і лише в двох, взаємно протилежних напрямках (в бік пониження організації, тобто дезорганізації, пов'язаної з регресом системи, або в бік підвищення організації, пов'язаної з прогресом системи)» [218, 20].

Таким чином, можна говорити, що цілісність є характеристикою не лише структури соціальної системи, але й її організації, оскільки окремі структури системи, що змінюються у просторі і часі, пов'язані між собою. Тобто є сенс говорити про деяку генетичну цілісність соціальної системи.

Цілісність соціальної системи таким чином виступає важливою характеристикою, що визначає унікальність системи, її відокремленість від інших систем того ж класу, здатність системи до самовідтворення в процесі розвитку. В той же час пояснення специфіки цілісності саме соціальної системи вимагає розгляду останньої як частини фізичного світу, тобто феномену, що має матеріально-енергетично-інформаційну природу.

Елементарним рівнем соціосистемної організації є людина.

Феномен людини ставав предметом вивчення, починаючи з найбільш ранніх етапів розвитку філософського мислення. Усвідомлення того факту, що пізнання суспільства та світу загалом є неможливим без проникнення у

сутність самої людини, актуалізувало цю проблему, і зробило феномен людини предметом філософських та різногалузевих наукових досліджень.

Пояснення походження людини, специфіки її буття здійснювалося в контексті багатьох підходів: людина розглядалася 1) як унікальна духовна істота (зокрема, середньовічні філософи Августин Блаженний і Фома Аквінський, наголошували на божественній сутності людини, при цьому перший обстоював протилежність душі й тіла, а другий вважав людину одухотвореною тілесною істотою, для якої характерною є єдність душі і тіла, і яка перебуває між світом тварин, до якого прагне своєю тілесністю, та світом ангелів, до якого прагне своєю духовністю: духовне возвеличує людину, тілесне принижує її до тварного; Г. Гегель вважав людину духовною істотою, продуктом світового розуму; І. Кант підкреслював моральний характер природи людини; М. Бердяєв, відносячи людину до духовних істот, вважав свободу її головною сутністю, що втім вкорінена у власній тілесності; 2) або як частина тваринного світу, але разом з тим і частина суспільства як специфічно людського об'єднання (людина як політична істота у Аристотеля; Л. Фейєрбах розглядав людину як природну істоту, суть якої визначається ставленням до ближнього); 3) або як унікальний продукт функціонування суспільства, біологічна природа якого не справляє суттєвого впливу на його функціонування (ідея особистості як самоцінної соціальної індивідуальності, соціального суб'єкту, який діє самостійно, сформована у епоху Відродження; ідеї К. Маркса, що сутність людини визначається сукупністю суспільних відносин).

Підходи до вивчення людини в історико-філософській ретроспективі, таким чином, можна визначити як духовно детерміністський, біологічно чи соціально детерміністський.

Сучасні дослідження феномену людини, здійснюючись в рамках згаданих напрямів, доповнюються також важливим та збалансованим підходом до розгляду людини як істоти із двоїстою біосоціальною природою. Зокрема, ця проблематика розглядається в роботах сучасних українських дослідників В. Бега, С. Максименка, В. Петькова, Н. Скотної. Дослідження людини як біосоціальної істоти здійснюється в контексті органіцистського підходу, пошуку співвідношення категорій особа-індивідуальність-особистість, дослідження значення біологічного, психічного та соціального у становленні особистості. На нашу думку, логічним буде доповнити згадані підходи дослідженням людини як унікальної цілісної біосоціальної системи, що виступає як найпростіший базовий рівень соціальних систем, постаючи елементом, підставою всіх інших систем вищого рівня організації.

Одна з основних якісних ознак соціальної системи – це здатність ставити цілі та досягати їх. Формулювання цієї ознаки дозволяє прийняти наступне визначення: соціальна система – це сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих між собою елементів, процеси функціонування яких спрямовані на досягнення спільної мети [192, 17]. З таким визначенням соціальної системи можна погодитися, тому що воно підкреслює саме соціальний характер такої

системи, оскільки здатність ставити та досягати цілі є сутнісною характеристикою людини і людських спільнот.

Таким чином, з'ясовуючи особливості людини як соціальної системи, варто виділяти її біологічний та соціальний компоненти, взаємодія яких породжує особливі системні якості. Існування людини як частини природного світу необхідно доповнюється її соціальним буттям, оскільки людина отримує змогу реалізувати потенціал своєї розумності лише у взаємодії з іншими людьми, в процесі соціалізації; разом з тим інтеграція людини в суспільство стає можливою лише завдяки базисним біологічним структурам (перш за все мозку), які виступають своєрідною інструментальною підставою розвитку людини як представника біологічного виду *homo sapiens* в соціальну істоту.

Проблема співвідношення та взаємодетермінації біологічного та соціального в людині розглядається, зокрема, в роботах І. Хомича, який розглядає людину як багаторівневу живу систему. Таких рівнів п'ять: структурний, функціональний, психічний, свідомий, поведінково-діяльний.

Структура системи передбачає певний ієрархічний зв'язок між рівнями, який зумовлений поетапним еволюційним виникненням. В ній перший структурний рівень є наче матеріальною основою виникнення другого, функціонального рівня. На базі функціонального сформувався третій, психічний рівень, який, у свою чергу, є природною передумовою для формування четвертого рівня – рівня свідомості. Останній став передумовою для формування поведінково-діяльного рівня, відчуваючи разом з ним формуючий вплив трудової діяльності [300, 70–94]. На нашу думку, за наявності доволі вичерпного опису людини в єдності її біологічного та соціального компонентів, автор все ж таки не зовсім вірно стверджує, що поява виокремлених ієрархічних рівнів передувала один одному в процесі еволюції. Так, очевидно, що формування свідомості і становлення відповідної поведінки та цілеспрямованої людської діяльності, справили вплив і на морфологічні характеристики первісної людини, які належать до першого ієрархічного рівня. Використання моделі, запропонованої І. Хомичем, більш доцільно при дослідженні становлення людини як біосоціальної істоти, і має певні обмеження при описі сучасної людини.

В концепції С. Максименка доводиться, що «біологічна організація людського індивіда не лише забезпечує природні потенційні можливості розвитку організму, а й створює особливий психічний стан готовності до формування особистості, внутрішній світ людини, її духовність. Саме тому він ще до народження є унікальним і цілісним, цей індивід, наділений духовністю (станом готовності до особистісного способу існування)» [173, 29]. Отже, автор підкреслює, що людина є носієм специфічних біологічних характеристик, що є передумовою формування її як істоти, наділеної свідомістю, що в силу цього здатна до розгортання власної особистості, а отже й існування в якості соціальної істоти. Таким чином, людина самими особливостями своєї біологічної організації передвизначена до соціальності.

В. Петьков, розглядаючи проблематику біологічного та соціального в людині, підкреслює рівне значення біологічної та соціальної компоненти,

констатуючи, що «соціальне й біологічне існує як нерозривна єдність. Природне функціонування організму соціально обумовлене, позаяк залежить від тих об'єктивних історичних умов, у яких живе і які нею ж створені шляхом перетворення навколишнього середовища для задоволення своїх різноманітних потреб. Людина являє собою цілісну єдність біологічного, психічного й соціального рівня... » [219, 338].

Н. Скотна зазначає, що «сучасні філософсько-психологічні дослідження природи людини виявили обмеженість біосоціального її трактування. У тривалій суперечці про співвідношення біологічного й соціального нібито забули про третій чинник – психічний. Адже природа людини визначається не лише задатками (біологічним) і соціальним середовищем, і вихованням (соціальним), а й внутрішнім «Я», тобто психічним» [257, 129]. Можна в дечому не погодитися із автором, оскільки формування психічної складової людини, на нашу думку, неможливо без відповідної взаємодії біологічних передумов формування свідомості і соціального впливу. На нашу думку, навіть якщо мова йде про феномен перинатальної психіки, становлення останньої є результатом (переважно, звичайно, емоційної) взаємодії ненародженої дитини і її майбутньої матері, яка виконує по відношенню до дитини в тому числі і соціальну функцію (наприклад, турбота, любов, що трансформуються в емоції, які здатна сприймати дитина).

В контексті розглянутої проблематики, важливою є концепція формоутворення людини, запропонована В. Бехом. На його думку, «формоутворення людини – це багатостадійний процес, який послідовно розгортається на макрорівні. У ньому повинно бути щонайменше три стадії. На першій стадії формоутворення людського організму відбувається саморозгортання фізичного компонента, який називають індивідом. Друга стадія формоутворення людського організму пов'язана з дозріванням і структуризацією речовини мозку, а також з набуттям ним атрибутивної якості здійснювати синтез фізичного і духовного компонентів універсуму в перетворену форму. З наявної філософсько-психологічної літератури вона відома нам як душа... Є всі підстави називати третю стадію розумом, підкреслюючи цим її зв'язок з континуумом Семантичного Всесвіту... Людину треба розглядати як монадне утворення, тобто як цілісність, яка може репрезентувати весь Всесвіт, стиснутий в межах конкретного індивідуума... Особистість як функціональний орган людини має не штучне, тобто привнесене із суспільства, а природне походження. Людина як істота біосоціальна має в якості морфогенетичної основи біологічний субстрат, а особистість є моментом її функціонування. Тому можна зробити висновок про те, що суть особистості – функціонування власного соціального змісту людини, який через еволюцію виробляється з атрибутивних властивостей універсуму шляхом його суб'єктивування» [28, 20–21, 28, 33, 37–38]. Значення концепції формоутворення людини визначається тим, що дозволяє розглядати людину як невід'ємну складову Всесвіту, яка разом з тим постає як рівний за змістом феномен, вміщуючи в собі останній. Людина, таким чином, несе в

собі, в тому числі і потенціал своєї соціальності, який не може бути нереалізованим.

Таким чином, біологічне та соціальне можна розглядати як невід'ємні складові феномену людини. Якщо звернутися до системної методології, то біологічне та соціальне постають як компоненти, взаємодія яких породжує нову якість, яка призводить до появи унікальної системи – людини, яка, народжуючись як біологічна істота, набуває властивість цілеспрямовано діяти задля реалізації свого соціального потенціалу.

Людина як базова вихідна система у ієрархії соціальних систем також може бути охарактеризована, виходячи з того, що вона є цілісністю і у статичності (структурна цілісність), і у динаміці (і у просторовій, і у часовій) (генетична цілісність). Визначаючи підставу генетичної цілісності біосоціальної системи, очевидним видається розглянути в якості такої генетичний апарат людини, який для кожного представника *homo sapiens* (за виключенням близнюків) є унікальним. Саме генотип визначає унікальність зовнішнього вигляду людини, особливості її статури, вроджені фізіологічні особливості (в тому числі хвороби), та схильності до набуття таких особливостей, які можуть реалізуватися, або ні, в залежності від способу життя. Генотип людини має інформаційну природу. «Біологічна інформація – це відбиток спадкових властивостей і умов онтогенетичного розвитку організму в структурі його інформатид... Інформатида належать до нуклеїнових кислот (ДНК, РНК) і білків» [28, 46]. Порушення генетичної цілісності біосоціальної системи у тих частинах генетичного апарату, які визначають відсутність органічної патології головного мозку, призводить до того, що становлення людини як соціальної істоти ускладнюється, а іноді, й унеможливується. Інші порушення інформаційної єдності на рівні генотипу можуть призводити до порушення морфологічних характеристик людського організму, що в свою чергу призводить до відсутності цілісності біологічного виміру біосоціальної системи, і це унеможливує фізичне існування людини.

Таким чином, генетична цілісність людини як біосоціальної системи постає як цілісність її генотипу, що має інформаційну природу. Інформаційна єдність генотипу визначає можливість існування конкретної людини як біологічного утворення в момент народження і в процесі подальшої життєдіяльності, і разом з тим виступає підставою для становлення людини як носія розуму і реалізації себе в якості соціальної істоти.

Структурна цілісність людини як біосоціальної системи виступає перш за все характеристикою особистості. На кожному етапі розвитку людини, як члена суспільства, її особистісні характеристики відрізняються. Це, звичайно, пов'язано із віковими особливостями, впливом зовнішнього середовища, які впливають на специфіку ціннісної системи і відповідно моральних норм, що сповідаються; на спектр соціальних ролей, що реалізуються; на особливості емоцій, що переживаються, і т. п. Наявність усталеної системи цінностей, усвідомлення свого місця в соціальному середовищі, адекватне сприйняття соціальної дійсності, виправдані емоційні реакції в різноманітних ситуаціях соціальної взаємодії можуть, на нашу думку, свідчити про цілісність

особистості. Вся сукупність особистісних характеристик, в свою чергу, визначає особливості поведінки та спрямованість дій людини. Отже, беручи до уваги цей факт, можна говорити про їхню нематеріальну інформаційну природу. Тоді структурна цілісність людини визначатиметься інформаційною єдністю її особистості.

Кожен новий етап розвитку людини пов'язаний не лише із змінами її фізичних, морфологічних характеристик, але й з особистісними трансформаціями, які можуть бути прогресивно (зростання соціальної інтегрованості), або регресивно (крайній випадок, соціопатія) спрямованими. Людина, здійснюючи власне переосмислення цінностей, піддаючись впливу соціального середовища, набуваючи новий чуттєвий досвід, здобуваючи знання про світ, ніби створює сукупність варіантів особистісних характеристик, яких вона може набути. Всі вони можуть бути розглянуті як образи майбутнього для окремої особи, які існують як інформаційні утворення. Реалізація одного з них є результатом осмислених чи ситуативних дій людини.

Отже, людина може бути розглянута як цілісна біосоціальна система. Цілісність цієї системи визначається її генетичною та структурною цілісністю. Підставою генетичної цілісності є інформаційна єдність генотипу, що визначає можливість існування конкретної людини як біологічного утворення в момент народження і в процесі подальшої життєдіяльності, і разом з тим виступає підставою для становлення людини як носія розуму і реалізації себе в якості соціальної істоти. Структурна цілісність людини як біосоціальної системи визначається інформаційною єдністю її особистості, що постає як сукупність актуальних особистісних характеристик людини, і образів майбутнього стану особистості, один з яких актуалізується в результаті осмислених чи ситуативних дій людини.

Аналізуючи проблему цілісності особистості як біосоціальної системи, необхідно зазначити, що інформаційна єдність в цьому контексті змістовно визначається структурною інформацією. Функціонування ж вільної інформації в людині як біосоціальній системі може бути розглянуто на прикладі внутрішньо особистісних комунікаційних процесів.

Наступним рівнем у ієрархії соціальних систем є суспільство.

Якщо звернутися до розгляду інформаційної єдності як виміру структурної цілісності соціальної системи, то можна проаналізувати її в чотирьох основних аспектах, що визначаються компонентним складом суспільства як соціальної системи, а саме: політичному, економічному, соціальному і духовному.

Інформаційна єдність політичної підсистеми суспільства визначається достатнім рівнем розвитку політичної свідомості всіх груп політичних акторів, що передбачає здатність останніх до адекватного відображення політичного буття і формування: цілісної системи знань про нього, політичних цінностей, що пов'язані із інтересами цих груп, які, в свою чергу, визначають настанови, що детермінують особливості політичної поведінки та діяльності, і почуття та емоції, які їх супроводжують. Оскільки однією із основних ознак цілісної

системи є переважання внутрішньої взаємодії її елементів над їх зовнішніми зв'язками, то інформаційна єдність політичної підсистеми може бути забезпечена лише за умови наявності у всіх учасників політичного процесу (і керівного, і керованого рівня) орієнтації на здійснення політичної взаємодії (і внутрішньої, і зовнішньої) в інтересах тієї системи, частиною якої вони є. Будь-яка діяльність і, політична зокрема, має бути регламентована відповідними нормами. В політичній підсистемі регулятивну функцію виконує система нормативно-правових актів держави. В цьому випадку інформаційна єдність політичної підсистеми проявляється у відсутності протиріч у букві та душі законів, їх взаємній узгодженості. Інформаційна єдність знаходить свій вияв також у відповідності практики політичної взаємодії очікуванням її учасників (наприклад, очікування громадян, що є законослухняними, щодо виконання державою своїх зобов'язань).

Про інформаційну єдність соціальної підсистеми (тобто тієї підсистеми, в межах якої забезпечується відтворення людини, як соціальної істоти (виховання, освіта), підтримання міжособистісних контактів), можна говорити якщо в суспільстві функціонує мережа соціальних інститутів (інститут сім'ї, інститут освіти, інститути громадянського суспільства, що мають відношення до цієї сфери, тощо), які об'єднують значимі суспільні цінності, процедури та норми, що регулюють їхнє здійснення, які розділяються переважною більшістю членів суспільства, що здійснюють інституціональну діяльність. Кожен член суспільства, приймаючи певну інституційну роль, і, у відповідності з нею, беручи участь у соціальній взаємодії, сприяє підтриманню та відтворенню визначеного суспільного порядку.

Інформаційна єдність економічної підсистеми може проявлятися у орієнтації всіх учасників економічного процесу на приріст суспільного блага як результату внутрішньої та зовнішньої економічної взаємодії (наприклад, переважання експорту над імпортом, сплата податків на території країни, тощо); наявності сформованої ділової етики, як системи цінностей і норм економічної взаємодії, яка забезпечує відповідність її результатів очікуванням її учасників.

Духовна підсистема суспільства як соціальної системи може бути розглянута як єдність духовного виробництва, суспільної свідомості та духовної культури [8, 296]. Особливістю функціонування цього виміру суспільства як соціальної системи є його переважно інформаційний характер. Інформаційна єдність духовної підсистеми полягає у узгодженості змісту елементів суспільної свідомості (емпіричної та теоретичної свідомості, ідеології та суспільної психології) та відсутності радикальних протиріч у культурах представників різних суспільних груп, які б не дозволяли утворитися інтегральній духовній культурі суспільства.

Генетична цілісність суспільства як соціальної системи є результатом наявності механізму «системної пам'яті», що має інформаційну природу, і таким чином постає як динамічний аспект інформаційної єдності, забезпечуючи розвиток суспільства, із збереженням його самоідентичності. М. Моїсеєв писав, що «теперішнє і майбутнє будь-якої системи не визначається,

а залежить від минулого. Ця залежність – «пам'ять системи» [189, 4]. Проблему соціальної пам'яті розглядає й А. Соколов, який вважає, що вона складається із двох шарів: «соціальне несвідоме, успадковане генетично, зокрема етнічна психологія, архетипи, соціальні інстинкти («потреба в іншій людині», співчуття, підпорядкування лідеру і т. ін.); культурна спадщина, що включає, по-перше, неопредметнену частину, що є суспільною свідомістю у вигляді національної мови, звичаїв, знань і умінь, одержаних від попередніх поколінь або створених даним поколінням, і опредметнену частину, що складається з пам'ятників культури у вигляді артефактів (штучно створених виробів), документів (спеціальних комунікаційних повідомлень) і освоєної суспільством природи: рілля, корисні копалини, худоба і т. ін. Неопредметнену частину культурної спадщини (суспільна свідомість) можна назвати духовною культурою, а уречевлену – матеріальною культурою» [258, 231].

Пам'ять є характерною для всіх систем (механічних, біологічних та соціальних). У соціальній системі в якості такої системної пам'яті, на нашу думку, виступає «етнокультурне» ядро, що включає сукупність традиційних норм, цінностей, звичаїв, форм поведінки, характерних для представників кожної нації, які дозволяють їм визначати себе як окрему самодостатню спільноту, що вирізняє себе від інших аналогічних спільнот. Цей термін споріднений із термінами «культурне ядро» А. Грамші та «система культури» Т. Парсонса. За А. Грамші «культурне ядро» суспільства включає у себе сукупність уявлень про світ та людину, про добро та зло, прекрасне та жахливе, велику кількість символів та образів, традицій та забобонів, знань та досвіду багатьох століть [133, 64]. Т. Парсонс вважає, що основною функцією культурної системи є збереження, відтворення зразку, культурні системи складаються навколо комплексів символічних значень – кодів, на основі яких вони структуруються, особливих сполучень символів, що використовуються в них [215, 18]. Т. Парсонс вважає, що культурні системи не повністю співпадають з соціальними системами, включаючи суспільства. Найбільш значні культурні системи звичайно бувають інституціоналізовані у багатьох суспільствах, в яких наявними є і субкультури [215, 22]. З останнім положенням ми не можемо погодитися, оскільки навіть за наявності певних спільних рис, культура кожного етносу є унікальною, тому можливим є використання все ж таки терміну етнокультурне ядро. В. Алтухов пише з цього приводу: «Руйнуються системи та держави, але зберігаються народи та нації як цілісні соціальні організми, зберігається і розвивається – через ланцюг якісних перетворень – їх соціально-родовий та культурний генотип» [6, 22]. Таким чином, етнокультурне ядро виступає як підстава соціальної системи, наявність якої забезпечує можливість розгортання конкретно-часової структури із збереженням соціосистемної ідентичності.

Таким чином, наявність системної пам'яті виступає умовою розвитку суспільства як динамічної цілісності. Наступною проблемою є питання спрямованості розвитку та змісту того нового стану, до якого еволюціонує система.

Ю. Канигін та Ю. Яковенко, обґрунтовуючи свою концепцію соціального інтелекту, висувають ідею щодо спонукальної ролі ідеї в процесі здійснення суспільних змін. «Ентропія суспільства поділяється на вихідну (початкову) і додану. Остання пов'язана з виникненням перед суспільством нових цілей або з появою додаткових обмежень в його життєдіяльності. Що стосується доданої ентропії, то для її зняття (досягнення нових цілей) потрібно вироблення нових знань. Для зняття цієї доданої ентропії і потрібно мобілізувати соціальний інтелект, тобто творчі здібності суспільства» [131, 23]. Джерелом нових знань, на думку авторів, є індивідуальний інтелект: «Вихідна ідея завжди носить індивідуальний характер: вона народжується індивідуальним інтелектом. Імпульс повинен отримати першу обкатку у верхньому «елітному» шарі творців (спеціалістів). Важливо, щоб цей шар формувався з добірних (найбільш талановитих) членів соціуму (колективу)» [131, 45]. Важливим є зауваження авторів відносно того, що будь-які зміни у суспільстві, які складають процес розвитку, мають спочатку перебувати у формі ідей, а вже потім знаходити своє матеріальне втілення. А майбутній стан системи спочатку уявляється як ідеальний образ (мета), до якого прагне система.

На думку Р. Абдеева, суспільство являє собою самоорганізовану соціальну систему, що розвивається. Саме тому для неї характерною є наявність додаткового (другого) контуру зворотного зв'язку (процес реагування керованої підсистеми на управлінський вплив), який і забезпечує здійснення процесу розвитку: «У II контурі здійснюється відбір корисної інформації з першого контуру (контур безпосередньої реакції керованої підсистеми на управлінський вплив – І.Ч.): ця інформація накопичується, формуючи досвід, знання, синтезується в певні структури, підвищуючи рівень організації, активності та життєздатності системи» [1, 37]. Розвиток системи автор пов'язує з інформаційними процесами, що відбуваються у соціальній системі: «сутність процесу розвитку міститься в цілеспрямованому накопиченні інформації з наступним її впорядкуванням, структуризацією... на виході до II контуру зворотного зв'язку є так званий семантичний фільтр, який здійснює відбір інформації із врахуванням цінності нових «порцій» інформації. Число таких порцій інформації від циклу до циклу безперервно зростає, і вони починають складатися («осідати», «кристалізуватися») в певну структуру (гіпотези, теорії, програми, винаходи). Ці структури і є «точками росту» феномену «розвиток». Саме цілеспрямований збір, інтегрування інформації на основі відбиття є передумовою, основою появи нової організації, нової структури» [1, 43].

Отже, Р. Абдеев також схиляється до думки, що майбутній стан системи існує у вигляді ідеального образу, який є результатом аналізу керівною підсистемою реакцій керованої підсистеми на управлінський вплив.

Формування майбутнього стану системи у ідеальному вигляді, на думку Р. Абдеева, відбувається у III та IV контурах зворотного зв'язку. У III контурі всі «продукти» II контуру синтезуються у альтернативні картини майбутнього, а у IV – з них обирається одна, найбільш прийнятна. До цієї нової мети починає

еволюціонувати соціальна система. Мета розвитку системи, за визначенням Р. Абдєєва, являє собою, ніби нову, віртуальну структуру соціальної системи, що розвивається. Ця структура має назву еквіпотенціальної.

Деякі інші думки висловлює В. Бранський, який вважає, що «розвиток є ріст ступеню синтезу порядку і хаосу, обумовлений прагненням до максимальної усталеності» [40, 115]. В основі розвитку лежить процес відбору, факторами якого є тезаурус, детектор та селектор. «Тезаурус – це множинність варіантів для відбору. Виникнення цих варіантів є результатом біфуркації... У соціальній сфері глобальна біфуркація є результатом дії кризових ситуацій (локальних біфуркацій). Невідповідність виникає між старими соціальними структурами і новими соціальними елементами, це породжує у свідомості уявлення про можливі варіанти іншого структурування суспільства. Функцію соціального детектора виконує боротьба («взаємодія») різних, в тому числі, альтернативних соціальних ідеалів. Боротьба ідеалів може вилитися у формування нової соціальної структури, яка не буде відповідати жодному з них, тому що буде суперпозицією їх усіх. Відбір відповідної біфуркаційної структури визначається соціальним детектором і соціальним селектором, тобто співвідношенням сил взаємодіючих ідеалів і принципом, якому підкоряється їхня взаємодія» [40, 115–121]. Така позиція узгоджується з думкою Р. Абдєєва, що підставою для формування у керівній підсистемі уявлення про відношення керованої підсистеми до актуального стану їхньої взаємодії і її прагнення до зміни цього стану є аналіз результатів зворотного зв'язку, який забезпечує передачу інформації від керованої підсистеми до керівної. Тобто уявлення про бажаний стан соціальної системи існує в інформаційному (тобто ідеальному) вигляді. Проте суттєвою відмінністю цих двох концепцій є те, що, на думку Р. Абдєєва, формування спільного суспільного ідеалу (образу майбутнього стану соціальної системи) здійснюється керівною підсистемою з «матеріалу», який надається керованою підсистемою, а В. Бранський схиляється до думки, що конкуруючі образи майбутнього вступають до боротьби, яка може закінчитися як перемогою якогось з них, так і формуванням деякого синтетичного суспільного ідеалу. Очевидно, що стихійне утворення образу майбутнього суспільства або обрання одного з варіантів, що репрезентують різні суспільні сили, може призвести до непередбачуваних наслідків. Саме тому на етапі розвитку соціальної системи важливим є наявність узгодженого, реального та прийнятого переважною більшістю образу майбутнього, який виступить проявом і одночасно результатом інформаційної єдності соціальної системи.

Таким чином, інформаційна єдність може бути розглянута: по-перше, як підстава структурної цілісності суспільства як соціальної системи, по-друге, як нематеріальна форма існування генетичної цілісності суспільства (в цьому сенсі інформаційна єдність постає як системна пам'ять), по-третє, як цілісний образ майбутнього стану системи, до якого вона еволюціонує.